

Osattomuus

Ilmiö tiivistettynä

- Yksinäisyys ja sosiaalisten kontaktien puute kuormittavat asiakkaita yleisesti. Pitkään jatkuessaan tilanne saattaa johtaa aloite- ja toimintakyvyn alenemiseen ja elinpiirin kapeutumiseen.
- Arjen tukiverkoston puuttuminen koskettaa erityisesti muualta muuttaneita nuoria ja aikuisia, lapsiperheitä ja maahanmuuttajia.
- Osattomuus ja sivussa oleminen johtaa mielekkyyden puuttumiseen ja näköalattomuuteen.
- Vaikutusmahdollisuudet omaan elämään ja omaan ympäristöön koetaan vähäisiksi.
- Osattomuus koskettaa erityisesti maahanmuuttajia.
- Verkoston ja sosiaalisten kontaktien puute on riskitekijä, joka aiheuttaa kuormittumista ja palvelujen tarvetta.
- Työmarkkinoiden sulkeutuminen ja työmarkkinoiden vaativuus huonontavat osallistumismahdollisuuksia.
- Helsingissä on hyvät mahdollisuudet osallisuuden lisäämiseen ja paljon eri toimijoita jotka työskentelevät osattomuuden poistamiseksi.

”Sosiaalityöntekijä saattaa olla asiakkaan ainoa aikuinen tuki, jolloin asiakastapaamisiin ja keskusteluun tarvittaisiin enemmän aikaa kuin mitä siihen nyt on.” (nuorten sosiaalityö)

”Yksinäisyyteen puuttuminen koetaan sosiaalityössä haasteellisena.” (nuorten sosiaalityö)

Sosiaalityön kirjoituksissa hahmottuu ilmiö, jota voi kutsua osattomuudeksi. Se sisältää monenlaisia asioita, joita kuvaan seuraavaksi, mutta yhteistä niille on se, että ihminen on syrjässä ja sivussa, ei ole osallinen. Osattomuus ja sivussa oleminen ei ole vapaaehtoista marginaalissa olemista, vaan sellaista, joka aiheuttaa kärsimystä.

Yksinäisyys ja sosiaalisten kontaktien puute on yksi osattomuuden muoto ja niitä kuvattiin yli puolessa kaikista koosteista. Yhdessä koosteessa mainittiin ongelman olevan niin ilmeinen, että se on sen vuoksi vaarassa jäädä huomiotta. Näiden asiakkaiden tuen tarve liittyy keskustelutukeen, viranomaisen saattaa olla asiakkaan ainoa kontakti. Ilmiö on tuttu myös terveydenhuollossa, jossa puhutaan erityisesti ikääntyneiden yksinäisten kaipaavan keskusteluseuraa. Tämä asiakasryhmä hakee ja tarvitsee ammattilaisilta keskustelutukea. Selvää kuitenkin on, että vaikka keskustelutuki on tärkeää, ei se ole riittävää, eikä viranomaisen voi olla asiakkaan (ainoa) sosiaalinen kontakti. Asiakkaat, joilla ei ole päihde- ja mielenterveysongelmaa, mutta joilla olisi keskustelutuen tarvetta, eivät tällä hetkellä kuulu oikein kenenkään muun kuin sosiaalityön vastuulle.

Yksinäisyys tai työttömyys tai vetäytyminen kotiin eivät ole psykiatrisia ongelmia, mutta niistä saattaa sellaisia syntyä. Työntekijät toivat esiin huolensa heistä, jotka eivät joko hakeudu palveluihin lainkaan, tai jotka asioivat pelkästään kirjallisesti. Suurta asiakasmassaa tulisi työntekijöiden mukaan seuloa säännöllisesti, ja poimia sieltä heitä, jotka eivät aktiivisesti hakeudu keskusteluyhteyteen.

Sosiaalisten kontaktien puute ja yksinäisyys on laaja ilmiö, joka vaikuttaa monenlaisten ihmisten elämään. Se koskee toisilta paikkakunnilta muuttaneita, yksinasuvia, perheitä, yksinhuoltajia, maahanmuuttajia, eläkeläisiä ja nuoria. Työntekijät kuvaavat tilanteita, joissa muualta suomesta muuttaneen asiakkaan sukulais- ja muut verkostot ovat jääneet kotiseudulle. Arjen verkostot puuttuvat, ja jos tilanteeseen yhdistetään vielä esimerkiksi työttömyys, on sosiaalisten kontaktien puute entistä suurempaa. Yleistä oli työntekijöiden mukaan myös se, että suhteet sukulaisiin tai läheisiin ovat katkenneet muista syistä. Päihde- ja mielenterveysongelmat mainittiin tällaisina syinä. Asiakkaalla saattaa olla myös muita terveydellisiä ongelmia, jotka estävät esimerkiksi normaalin liikkumisen. Tällöin elinpiiri helposti rajoittuu kotiin ja satunnaisiin avustettuihin asiointeihin. Kirjoituksissa tuotiin esiin myös yhteisöllisyyden puute ja pinnalliset ihmissuhteet – vaikka sosiaalisia kontakteja onkin, ne eivät vastaa tarpeisiin.

Erityisryhmänä mainittiin jälkihuollon tukiasunnoissa asuvat nuoret, joiden omaisverkostot ovat puutteellisia. Vanhemmat eivät kykene tukemaan nuorta tämän itsenäisyydessä. Itse huostaanotto (ja sitä edeltävät elämäntilanne) on saattanut olla traumaattinen tapahtuma, minkä johdosta nuori ei välttämättä kykene solmimaan ns. normaaleja sosiaalisia kontakteja samalla tavalla kuin muut ikäisensä.

Maahanmuuttajien kohdalla sukulaiset ja verkostot ovat luonnollisesti jääneet joko kotimaahan tai ovat kolmansissa maissa, mikäli suku on esimerkiksi paennut eri puolille Eurooppaa. Heidän tilanteessaan yksinäisyyttä pahentaa vielä kielitaidon puute ja vähemmistöasema Suomessa. Myös huoli sukulaisten pärjäämisestä on läsnä arjessa. Maahanmuuttajanaiset ovat usein kotona hoitamassa lapsia, mikä estää sosiaalisten kontaktien luomista ja kielitaidon kehittymistä. Uusien ihmissuhteiden luominen uudessa kotimaassa on pitkä prosessi, eikä ole selvää, että maanmiehiin voisi luottaa. Maahanmuuttajat tulevat usein myös sellaisista kulttuureista, joissa yksin asuminen on vierasta.

Myös perheet ovat yksinäisiä, ja usein osin samoista syistä kuin yksilötkin. Työn perässä muuttanut perhe ei tunne uudelta paikkakunnalta ketään, eikä heillä ole valmiita verkostoja. Verkostojen luominen ei välttämättä ole helppoa. Työntekijöiden mukaan yksinhuoltajat saattavat kokea olevansa niin yksin, että tarvitsevat apua koska eivät jaksaa. Kaikki resurssit menevät arjen ja talouden pyörittämiseen, eikä verkostojen luomiseen riitä resursseja. Äitien, niin yksinhuoltajien kuin muidenkin, yksinäisyys tuli esille useassa kirjoituksessa.

Verkostojen ja sosiaalisten kontaktien puute on riskitekijä, joka aiheuttaa kuormittumista ja palvelujen tarvetta. Jos perheellä ei ole mitään ulkopuolista tukea joka auttaisi esimerkiksi lasten hoitamisessa, ei vanhemmilla ole kahdenkeskistä aikaa. Sitä kuitenkin tarvittaisiin, että tasapainoinen arki olisi mahdollinen. Yksilön kohdalla yksinäisyys lisää riskiä vetäytymiseen vähistäkin sosiaalisista kontakteista. Yksinäinen on irrallinen, ei

osa yhteisöä. Yhteisö ja johonkin kuuluminen on kuitenkin ihmiselle hyvinvoinnin kannalta tärkeää.

Toisaalta kirjoituksissa tuotiin esiin positiivisena huomiona se, että yksinäisyys ei välttämättä ole niin suuri ongelma, kuin mitä työntekijät etukäteen arvioivat. Asiakkailta on hyviä sosiaalisia suhteita, ja ne toimivat heille suurena voimavarana. Mainittiin myös, että Helsingissä on paljon erityyppisiä toimijoita (palveluntarjoajia kuten järjestöjä), jotka järjestävät toimintaa erityyppisille asiakasryhmille.

Osattomuus on laajempi asia kuin yksinäisyys, ja se koskettaa niin yksilöitä kuin perheitäkin. Aineistossa se näyttäytyy näköalattomuutena tai vaikutusmahdollisuuksien puuttumisena, irrallisuutena ja merkityksettömyyden tunteina. Omat voimavarat koetaan riittämättömiksi. Aloite- ja toimintakyky alentuvat, mikä johtaa negatiiviseen kierteseen. Elinpiiri saattaa olla kapeutunut hyvinkin pieneksi, ja sosiaaliset suhteet muodostuneet tukevista haitallisiksi. Elinpiirin kapeutumisesta yhtenä esimerkkinä mainitaan nuorten ”jumittuminen lähiöihin”. Omalta asuinalueelta ei haluta poistua, eikä edes töihin tai koulutukseen haluta hakeutua alueen ulkopuolelle. Se kaventaa valinnan mahdollisuuksia huomattavasti.

Osattomuus voi liittyä työttömyyteen tai koulutuksen ulkopuolella olemiseen. Kirjoituksissa tuotiin esiin, että varsinkaan nuorten kohdalla itse koulutuspaikan saaminen ei ole varsinaisesti ongelma. Ongelma on pikemminkin se, ettei opintoja suoriteta loppuun. Nuoret eivät välttämättä myöskään luota siihen, että kouluttautuminen takaisi työllistymisen. Nuorilla saattaa olla myös se tilanne, ettei heillä ole lainkaan työkokemusta. Työkokemuksen ja koulutuksen puutteen yhdistelmällä on hankala päästä osalliseksi yhteiskuntaan. Työntekijät näkevät tämän enemmän ongelmana kuin nuoret asiakkaat, mikä tekee tilanteesta haastavan. Yhdessä koosteessa ilmiötä kuvataan näin:

”(nuoren) tuntuu vaikealta tyytyä vaihtoehtoihin, jotka eivät vastaa toiveita tai kuvitelmia. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta nuorten taipumus ”ettii mun juttuu” kääntyy helposti liialliseksi ehdottomuudeksi ja osaltaan lisää keskeytettyjä koulu- tai työkokeiluja.” (nuorten sosiaalityö)

Työttömyys on usein henkilökohtainen tragedia. Se vaikuttaa taloudellisen toimeentulon vaikeutumisen lisäksi elämän mielekkyyden kokemiseen ja tarpeellisuuden tunteeseen. Kirjoituksissa kuvataan asiakkaita, joilla olisi sekä työhaluja, että kykyjä, mutta he eivät saa töitä, ja ovat jumissa tilanteessa, jossa eivät haluaisi olla. Usein työllistymisen esteenä ovat myös koulutuksen ja/tai työkokemuksen puute. Kirjoituksissa tilaa kuvataan epätoivoiseksi ja termi varmasti kuvaakin sitä hyvin.

Työmarkkinoiden sulkeutuminen ja työelämän vaativuus pahentaa osattomuutta. Työntekijät kuvaavat ilmiötä siten, että asiakkaiden käytössä olevia voimavaroja ei haluta hyödyntää ja työmarkkinat näyttäytyvät sellaisina, että niille kelpaa vain ”paras A-ryhmä”. Rakenteellinen, nuoriso- ja pitkäaikaistyöttömyys ovat korkealla tasolla, kysyntä ja tarjonta eivät työmarkkinoilla kohtaa. TE-toimistot eivät kykene tarjoamaan asiakkaille toimenpiteitä, ja työntekijöiden kirjoituksista välittyy tuntuma, että joidenkin asiakas-

ryhmien kohdalla on suorastaan luovutettu. TE-toimistojen rooli työllistäjänä näyttäytyy sosiaalityön näkökulmasta lähinnä marginaalisena. Maahanmuuttajien kohdalla tilanne on huono kielitaidottomuuden tai rajallisen kielitaidon vuoksi. Osatyökykyisille ei ole tarjolla heidän kykyään vastaavia töitä, ja ylipäänsä suorittavan työn määrä on työmarkkinoiden muutoksen myötä vähentynyt radikaalisti.

Työntekijöiden ratkaisuehdotukset

Kaupunkitaso

- Työelämään ja koulutukseen pitäisi pystyä osallistumaan joustavammin.
- Kaupunkilaisten vaikutusmahdollisuuksia pitäisi vahvistaa (oman asuinympäristönsä suhteen, päätöksenteon suhteen).
- Kaupunkilaisille tulisi olla tarjolla erilaisia matalan kynnyksen tiloja, jotka mahdollistaisivat yhteisen tekemisen ja sosiaalisten suhteiden luomisen.

Sosiaali- ja terveysvirasto

- Yksinäisyys pitäisi ottaa puheeksi ja tunnistaa palveluissa
- Palveluissa tulisi huomioida ja vahvistaa asiakkaiden osallisuutta
- Asiakkaan vaikutusmahdollisuuksia tulisi lisätä sekä suhteessa tämän omiin palveluihin että tämän omaan elinympäristöön.
- Osallisuuden lisäämiseen pitäisi olla mahdollisuuksia myös peruspalveluissa.
 - Palveluiden pitäisi mahdollistaa erilaisten yhteisöjen toimiminen.
 - Palvelut voisivat toimia yhteensaattajina esimerkiksi vertaistukitoiminnalle.
 - Sosiaalista kuntoutusta ja erilaista ohjattua ryhmätoimintaa pitäisi olla tarjolla enemmän ja sitä pitäisi tehdä moniammatillisessa yhteistyössä.
- Järjestöyhteistyö osallisuuden lisääjänä on erittäin tärkeää ja sitä pitäisi hyödyntää.
 - Keinoina ovat mm. tukihenkilöt, vapaaehtoistyö
- Etsivän työn muotoja pitäisi lisätä ja palveluiden reunamilla olevat asiakkaat tunnistaa.
 - Esimerkkinä toimeentulotuessa pelkästään kirjallisesti asioivat asiakkaat, terveyspalveluita satunnaisesti tai vain päivystysluonteisesti käyttävät asiakkaat.

Tilasto- ja tutkimusfaktaa

- Kolme neljäsosaa (76 %) helsinkiläisistä ATH-kyselyn vastaajista oli melko tai erittäin tyytyväisiä ihmissuhteisiinsa ja 11 prosenttia oli melko tai erittäin tyytymättömiä näihin suhteisiin. Eniten ihmissuhteisiin tyytymättömiä olivat yksinhuoltajat (19 %), mutta myös yksinasuvat (15 %) olivat keskimääräistä tyytymättömpiä.²¹
- 20 vuotta täyttäneistä helsinkiläisistä 11 prosenttia tunsi itsensä yksinäiseksi. Yksinäisyys oli yleisempää kuin koko maassa keskimäärin (9 %), Espoossa (8 %) tai Vantaalla (9 %).²²
- Lukuvuoden 2011–2012 aikana Helsingin ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoista 10,5 prosenttia keskeytti opintonsa kokonaan. Koko maassa kokonaan opintonsa keskeyttäneiden osuus oli vähäisempi; 7,8 prosenttia.²³
- Vuoden 2013 lopussa 16–29-vuotiaita nuoria, jotka olivat koulutuksen ja työelämän ulkopuolella, oli 8 700 eli 6,7 prosenttia vastaavan ikäisestä väestöstä.²⁴

²¹ Lähde: Kaikkonen R & Murto J & Pentala O & Koskela T & Virtala E & Härkänen T & Koskenniemi T & Ahonen J & Vartiainen E & Koskinen S. Alueellisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen perustulokset 2010–2015. Verkkojulkaisu: www.thl.fi/ath Helsingin kaupungin tietokeskuksen laskelmia.

²² Lähde: Kaikkonen R & Murto J & Pentala O & Koskela T & Virtala E & Härkänen T & Koskenniemi T & Ahonen J & Vartiainen E & Koskinen S. Alueellisen terveys- ja hyvinvointitutkimuksen perustulokset 2010–2015. Verkkojulkaisu: www.thl.fi/ath Helsingin kaupungin tietokeskuksen laskelmia.

²³ www.nuortenhyvinvointikertomus.fi

²⁴ www.nuortenhyvinvointikertomus.fi